

تحلیل محتوای کتاب علوم چهارم ابتدایی به روش هماهنگی متن و تصویر

فاطمه ساوری^۱، رضا شیرازی^۲، زهرا وکیلی^۳، رقیه بسطامی^۴، فاطمه میرپور^۵، فاطمه زیادلو^۶

^۱ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی علی آباد کتول

^۲ کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی، دبیر ریاضی و مدرس دانشگاه آزاد علی آباد کتول

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی علی آباد کتول

^۴ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی علی آباد کتول

^۵ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی علی آباد کتول

^۶ دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، دانشگاه آزاد اسلامی علی آباد کتول

چکیده

با توجه به اینکه اولیت هدف تصویرگر، انتقال پیام نوشتاری توسط تصویر است و با توجه به نقش رسانه بودن کتاب درسی و اهمیت آن، که چه رابطه ای باید بین متن و تصویر وجود داشته باشد. با توجه به اینکه اولین زبان آموزشی انسان زبان تصویری است و بر نقش تعیین کننده تصاویر در انتقال مفاهیم درسی تأکید شده است پژوهش حاضر به بررسی پیوستگیهای میان تصویر و متن کتاب علوم پایه چهارم پرداخته است روش تحقیق در این پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتواست و در سال ۱۴۰۱ انجام شده است. در این نوشتار بازبینیها شامل انواع مختلف روابط متن و تصویر به عنوان ابزاری برای تحلیل استفاده شده است. از آنجا که دوره ی ابتدایی یکی از مهمترین دوره های نظام آموزشی است با محتوای کتاب های درسی شامل تعاریف، تصاویر، نقاشی، نظریات و حقایق را به طور جذاب به دانش آموزان آموزش دهد تا یادگیری و کسب دانش فراهم شود. با توجه به درصد کل کتاب در ارتباط متن و تصاویر که ۵۵/۶۴ بدست آمده است این کتاب در این زمینه مطلوب نیست و نیاز به تغییرات و بازبینی در قسمت متن و تصاویر دارد تا دانش آموز بتواند با هیجان بیشتر و تفسیر تصاویر کتاب بیشتر درگیر یادگیری شود.

واژه‌های کلیدی: متن، تصویر، رابطه ی متن و تصویر، علوم چهارم ابتدایی

مقدمه:

تصویر در واقع نوع گفتار و زبان است و در زندگی مانقش به سزایی دارد. و انتخاب تصاویر و هماهنگی بین تعاریف و متن گرایش مستقل در هنر است که جنبه ای کاملاً هدفمند و مخاطب شناسانه را در امتداد ادبیات کودک و نوجوان در بر می گیرد. تصویری آموزشی نیز بیان موضوعات، مفاهیم توصیفات، ارتباطات، ارزش ها، اشیا و شخصیت ها به صورت دو یا سه بعدی است تصاویر ممکن است به صورت عکس، نقاشی، نقشه - عکس، طرح، جدول و نمودار و کلاژ در کتابهای آموزشی آورده شوند.

(سازمان برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۸۳). چگونگی رابطه ی متن و تصویر می تواند بر کنجکاو و خاقیت کودک تأثیرگذار باشد. برخی تصویرها با رابطه معنادار و پیچیده ای که با متن دارند کودک را به درون داستان و یا درس بکشند و برخی دیگر با رابطه ای هماهنگ تنها کارکرد تزئینی دارند و کودک تنها شنونده و بیننده ای بیش نیست و از این رو بررسی و پژوهش این کتاب از نظر رابطه متن و تصویر می تواند به توانش ذهنی بیشتر و در نتیجه حل مسئله پیش رو به کودکان یاری رساند و به نویسندگان، تصویرگران و منتقدان ادبیات کودک یادآوری کند تا با بینشی زیرکانه تر، آثاری هوشمندانه ت را به مخاطبان ارائه دهند. تنها برخی از صاحب نظران به انواع رابطه متن و تصویر توجه کرده و پویایی کتاب های تصویری را از دیدگاه، نشان داده اند. (گلدن، ۱۹۹۰)، (دونان ۱۹۹۳)، (نیکولایوار ۲۰۰۰)، (واسکات ۲۰۰۶) نیز از جمله کسانی بودند که در آثاری مشترک به پویایی رابطه متن و تصویر توجه کرده اند.

(فتحی ۱۳۷۲) پژوهشی در زمینه ارزشیابی شیوه ارائه محتوای کتب علوم تجربی پایه های دوم تا پنجم دوره ابتدایی انجام داده در این تحقیق با استفاده از روش ویلیام رومی مشخص شد که تصاویر و نمودارهای کتاب علوم ضرایب مطلوبی ندارند و غیرفعال ارائه شده اند (به نقل از همایی ۱۳۷۹).

درک خواننده از درس در حین خواندن تغییر می کند. زیرا هر کدام از تصاویر و متن نوشتاری همدیگر را تفسیر می کنند و وقتی متنی تصاویر و کلمات داشته باشد ممکن است بین این دو رسانه، انواع مختلفی از ارتباط برقرار باشد (مارش و وایت، ۲۰۰۳) جهت ارتباط بین تصاویر و متون نوشتاری، پژوهشگران طبقه بندی های مختلفی ارائه داده اند: باتیز (۱۹۹۷) سه نوع ارتباط بین تصویر و متن نوشتاری مطرح کرده است: مرجع بودن تصویر توصیفی بودن تصویر و همسان بودن. با توجه به شیوه ی متداول در طراحی و تدوین کتاب های درسی (بدین معنی که کتاب های درسی اول متن نوشتاری و در مرحله ی بعد تصاویر تولید می شود).

و براساس طبقه بندی بارتیز: تصاویر و متن نوشتاری کتاب های درسی ارتباط توصیفی دارند. بارتیز تصری می کند که در این نوع ارتباط، تصاویر متن نوشتاری را توضیح می دهند و قابل فهم می کنند. کتاب های درسی به عنوان رسانه های مهم و پرکاربرد در ساختار آموزشی کشور مطرح می باشند. کتاب های درسی، رسانه هایی هستند که همه روزه معلمان و شاگردان از آن استفاده می کنند. لذا گاهی اوقات به عنوان تمام برنامه درسی، معلم بر آن تأکید می کند (آلتبیچ، ۱۹۹۱، به نقل از نوریان، ۱۳۸۷). رسانه های با اهمیت دربردارنده بخش های نوشتاری، تصویرها و تمرین هایی است که در راستای تحقق هدف های کتاب، تهیه و سازماندهی می شوند. چگونگی یادگیری است. همچنین دوره ابتدایی از مهم ترین دوره های نظام آموزشی است. که برای آموزش و پرورش کشور ویژگی های کودکان دوره ی ابتدایی می تواند از عوامل اهمیت دوره ابتدایی به حساب می آید.

با توجه به مباحث گفته شده یعنی اهمیت کتاب های رسی در نظام آموزش و پرورش و تأکید بر آموزش دروس پایه هم چون خواندن، نوشتن، حساب کردن و علو تجربی می باشد.

طبق مقاله (محمدابراهیم رزاقی و همکاران، ۱۳۹۲) که این پژوهش با هدف اصلی تحلیل محتوا تصاویر موجود در کتب درسی پایه ۶ تحصیلی است. نتایج تحقیق بیانگر آن است که وضعیت مولفه های مربوط در کتب درسی مناسب نیست و در پایه های دوم و ششم ابتدایی کمبود تصاویر ورزشی بیشتر احساس می شود از نظر او تصاویر در کتب درسی نقش قلب کتاب را برعهده دارند زیرا هر تصویر معادل هزار کلمه است پس نیازمند برنامه ریزی بیشتری می باشد.

تحلیل محتوا:

تحلیل محتوا یکی از مهم ترین روش های پژوهش در علوم اجتماعی و به ویژه در ارتباطات است. اما در سایر رشته های علوم انسانی از جمله علوم تربیتی نیز به کار می رود (کریپدروف، ۱۳۹۰) برلسون، تحلیل محتوا را یک فن پژوهشی برای توصیف عینی، نظام دار و کمی ظاهر محتوای رسانه ای ارتباطی تعریف می کند (برلسون، ۱۹۵۹)

روش پژوهش:

این پژوهش از تصاویر و متن ارتباط بین آنی ها در کتاب علوم چهارم ابتدایی انجام شده است. در کتاب علوم چهارم ابتدایی علاوه بر اینکه بهش های مختلفی چون اهدا، دروس، تمرین ها دارای یک ارتباط منطقی هستند اجزا و عناصر تشکیل دهنده ی دروس نیز باید از هماهنگی و ارتباط منطقی برخوردار باشند. معمولاً محتوای دروس بوسیله متن نوشتاری و یا تصویر ارائه می شوند بنابراین شایسته است بین متن نوشتاری و تصویری، ارتباط منطقی وجود داشته باشد.

یافته های پژوهش:

با توجه به پژوهش انجام شده درباره ارتباط و هماهنگی بین تصویر موجود در هر صفحه و متن همان صفحه در کتاب علوم چهارم ابتدایی، آمار و اطلاعات بدست آمده را در قالب جدول زیر ارائه شده است:

درس	کد تصویر	هماهنگی	
		دارد	ندارد
درس اول	کد ۱	✓	
	کد ۲	✓	
	کد ۳	✓	
	کد ۴	✓	
درس دوم	کد ۵	✓	
	کد ۶	✓	
	کد ۷		✓
	کد ۸		✓

	✓	کد ۹	
	✓	کد ۱۰	
✓		کد ۱۱	
✓		کد ۱۲	
	✓	کد ۱۳	درس سوم
	✓	کد ۱۴	
	✓	کد ۱۵	
	✓	کد ۱۶	
	✓	کد ۱۷	
	✓	کد ۱۸	
	✓	کد ۱۹	
	✓	کد ۲۰	
	✓	کد ۲۱	
✓		کد ۲۲	
✓		کد ۲۳	
	✓	کد ۲۴	
✓		کد ۲۵	
	✓	کد ۲۶	
	✓	کد ۲۷	درس چهارم
✓		کد ۲۸	
✓		کد ۲۹	
✓		کد ۳۰	
	✓	کد ۳۱	درس پنجم
	✓	کد ۳۲	
	✓	کد ۳۳	
	✓	کد ۳۴	
✓		کد ۳۵	
	✓	کد ۳۶	درس ششم
	✓	کد ۳۷	
	✓	کد ۳۸	
	✓	کد ۳۹	
	✓	کد ۴۰	

✓		کد ۴۱	
✓		کد ۴۲	
✓		کد ۴۳	
	✓	کد ۴۴	
	✓	کد ۴۵	
	✓	کد ۴۶	
✓		کد ۴۷	
✓		کد ۴۸	
✓		کد ۴۹	
	✓	کد ۵۰	درس هفتم
	✓	کد ۵۱	
	✓	کد ۵۲	
	✓	کد ۵۳	
	✓	کد ۵۴	
	✓	کد ۵۵	درس هشتم
	✓	کد ۵۶	
	✓	کد ۵۷	
	✓	کد ۵۸	
	✓	کد ۵۹	
	✓	کد ۶۰	
	✓	کد ۶۱	
	✓	کد ۶۲	درس نهم
	✓	کد ۶۳	
✓		کد ۶۴	
	✓	کد ۶۵	
✓		کد ۶۶	
✓		کد ۶۷	درس هم
✓		کد ۶۸	
	✓	کد ۶۹	
	✓	کد ۷۰	
	✓	کد ۷۱	
	✓	کد ۷۲	

	✓	کد ۷۳	
✓		کد ۷۴	درس یازدهم
✓		کد ۷۵	
✓		کد ۷۶	
✓		کد ۷۷	
✓		کد ۷۸	
	✓	کد ۷۹	
	✓	کد ۸۰	
	✓	کد ۸۱	درس دوازدهم
	✓	کد ۸۲	
	✓	کد ۸۳	
	✓	کد ۸۴	
	✓	کد ۸۵	
	✓	کد ۸۶	
	✓	کد ۸۷	
	✓	کد ۸۸	درس سیزدهم
	✓	کد ۸۹	
	✓	کد ۹۰	
	✓	کد ۹۱	
✓		کد ۹۲	
✓		کد ۹۳	
	✓	کد ۹۴	
	✓	کد ۹۵	
✓		کد ۹۶	
✓		کد ۹۷	
	✓	کد ۹۸	
	✓	کد ۹۹	
✓		کد ۱۰۰	

جدول شماره ۱

ناهمکاهنگ	هماهنگ	درس
	۱۰۰٪ -	درس اول
۵۰٪	۵۰٪	درس دوم
٪ ۲۱/۲۲	۷۱٪/۵۸	درس سوم
٪ ۶۰	۴۰٪	درس چهارم
۲۰٪	۸۰٪	درس پنجم
۳۸٪/۴۶	٪ ۵۳/۸۲	درس ششم
-	۱۰۰٪	درس هفتم
-	۱۰۰٪	درس هشتم
۵۷٪/۱۴	۴۲٪/۸۵	درس نهم
-	۱۰۰٪	درس دهم
۵۵٪/۵۵	۴۴٪/۴۴	درس یازدهم
-	۱۰۰٪	درس دوازدهم
۴۱٪/۶۶	۵۸٪/۳۳	درس سیزدهم

جدول شماره ۲

- درس ۱- با توجه به آمار بدست آمده ارتباط بین متن و تصاویر کاملاً هماهنگ می باشد و نتیجه ی مطلوب دارد.
- درس ۲- با توجه به درصد به دست آمده متمن و تصاویر هماهنگی کاملاً مطلوبی ندارند.
- درس ۳- با توجه به درصد به دست آمده تقریباً رضایت بخش می باشد.
- درس ۴- درصد بدست آمده ۴۰٪ می باشد که نیاز به تغییرات دارد و باید توجه شود.
- درس ۵- درصد بدست آمده که ۸۰٪ می باشد رو به بالا می باشد و تقریباً مطلوب است.
- درس ۶- درصد بدست آمده مطلوب نیست و باید بازبینی شود.
- درس ۷- کاملاً هماهنگ هست و یادگیری کامل شکل می گیرد.
- درس ۸- کاملاً هماهنگ است و دانش آموز درس را کامل درک می کند.
- درس ۹- درصد به دست آمده رضایت بخش نیست و باید تغییرات در متن و تصویر ایجاد شود.
- درس ۱۰- کاملاً هماهنگی و ارتباط در متن و تصاویر وجود دارد.
- درس ۱۱- درصد بدست آمده روبه پایین است و نیاز به توجه بیشتری دارد.
- درس ۱۲- هماهنگی کامل وجود دارد و درصد بدست آمده مطلوب است.
- درس ۱۳- درصد بدست آمده رو به پایین است و باز هم در هماهنگی متن و تصویر مشکلاتی وجود دارد.

کد تصویر	هماهنگی دارد	هماهنگی ندارد	درصد
۱۲۴	۶۹	۵۵	$\frac{69}{124} = \frac{x}{100} = \frac{690}{124x} = 55/64$

جدول شماره ۳

با توجه به درصد کل کتاب در ارتباط متن و تصاویر که ۵۵/۶۴ بدست آمده است این کتاب در این زمینه مطلوب نیست و نیاز به تغییرات و بازبینی در قسمت متن و تصاویر دارد تا دانش آموز بتواند با هیجان بیشتر و تفسیر تصاویر کتاب بیشتر درگیر یادگیری شود.

بحث و نتیجه گیری:

با توجه به آمار و اطلاعات بدست آمده مشخص شد که کتاب علوم چهارم دانش آموز را درگیر یا دگیری نمی کند و در بیشتر درس های نیاز بازبینی و تغییرات در متن و تصاویر کتاب دارد تا دانش آموز بتواند با دیدن تصاویر و متنی که در مورد آن تصویر هست به طور واضح درک کند و موضوع روشن و صریح باشد تا معلم بتواند در مورد آن موضوع به راحتی دانش آموز را قانع سازد و یادگیری و آموزش به شکل صحیح صورت بگیرد.

در کتاب ها نباید فقط اطلاعاتی به دانش آموز بدهند که او را به گونه ای دنبال فعالیت بکشاند و اطلاعات کافی در اختیار دانش آموز قرار نمی گیرد.

کتاب های درسی که از جنبه ی به کارگیری تصاویر مرتبط با متن بسیار متفاوت اند:

تقریباً $\frac{2}{3}$ از تصاویر این کتاب با متن مرتبط اند و از جهت نوع ارتباط متن و تصویر و درصدی که تصاویری که با متن نوشتاری ارتباطی ندارند و نیز اختلاف نسبت به تصاویر که صفحات می تواند نشانگر بی توجهی دست اندرکاران تهیه کتاب به نقش و اهمیت تصاویر در کتاب درسی و ارتباط آن ها با متن نوشتاری باشد.

پیشنهادات:

شایسته است، مولفان، کارشناسان و تصویر گران کتاب های درسی، در این زمینه آموزش های لازم را ببینند و استانداردهای خاصی برای این مهم ارائه شود تا راهنمای تدوین و ارزشیابی کتاب های درسی قرار بگیرد.

منابع:

۱. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۳۸۳) ویژگی ها و اصول تصویرگری کتاب آموزش، دفتر انتشارات کمک آموزشی.
۲. بوریان، م (پاییز ۱۳۸۷) بررسی چگونگی به کار گیری اصل تاکید در طراحی تصاویر کتاب های درسی پایه دوم و پنجم ابتدایی. علوم تربیتی، اندیشه های نوین تربیتی، شماره ۱۶، ۱۴۴-۱۲۷.
۳. رزاقی . م. ایزدی همت آبادی، ف، مولائی، م.رزاقی . ج، زمستان، (۱۳۹۲). ورزش در آینده تصویر - تحلیلی محتوای تصاویر کتابهای دوره ابتدایی با محوریت ورزش تربیت، رشد آموزش تربیت بدنی، شماره ۴۹، ۴۰-۳۶
4. Golden. J.M (1990) the narrative symbol in child.
5. Marsh, E.E.a whitem (2003) "A taxonomy of relation ships between image and text. journal of documentation 59 (6) , 647-672 .
6. Barthes, R(1997)the photographic message. ""in: Rbarthes (ed), image- music - text, London: fontana, pp 15-3
7. Agtbach, P.c(1991). Teat books in American society politics and pedagogy Albany by: stst university of NEW YOURK press.